

له‌ ئاوی‌نده‌ی‌ ئهم‌ گوتاره‌دا تیشکی‌ چهند‌ چرایه‌ك

● مسعود محمد ●

هه‌بێ .

له‌ گه‌ل‌ ره‌چاو‌کردنی‌ ئهم‌ خاله‌ سه‌ره‌تایی‌ یانه‌دا به‌ره‌و
بابه‌تی‌ گوتاره‌که‌مه‌وه‌ ده‌پۆم‌ که‌ده‌سکێ‌ گولی‌ چهند‌ گولزارێکی
نووسینی‌ ئهم‌ دوا‌یی‌یه‌ی‌ پۆشن‌بیری‌ی‌ کوردیم‌ هه‌لبژاردوه‌و
بو‌خامه‌ تا‌قی‌ کردنه‌وه‌ له‌ ئاراییشت‌ دان‌یان‌ و خستنه‌وه‌ به‌رنی‌گای
خاوه‌نه‌ به‌ریزه‌کانیان‌ و تیک‌رای‌ خوینه‌رانی‌ خوشه‌ویستی‌ کورد
زمان .

مرو‌ف‌ که‌ له‌ نووسیناندا‌ شتێکی‌ نه‌وتوی‌ دیت‌ تی‌ببینی
هه‌لبگرێ‌ (کێچ‌ ده‌که‌وێته‌ که‌ولی‌) تا‌ تامه‌زروی‌ خوی
لێ‌ده‌شکینی‌ به‌ نموونه‌ که‌ (به‌رگی‌ دووه‌می‌ یادێ‌ مه‌ردان‌) ی
ماموستا‌ مه‌لا‌ شیخ‌ که‌ریم‌ خوینده‌وه‌ به‌ده‌ست‌ خۆم‌ نه‌بوو

له‌ ئاست‌ ئه‌و‌ به‌یتێ‌ی‌ که‌ له‌ په‌راوێزی‌ لا‌په‌ره‌ 15ه‌دا‌ میژووی
وه‌فاتی‌ شیخ‌ عه‌لا‌ئود‌دینی‌ تیدا‌ دیاری‌ کردوه‌و‌ دلم‌ هه‌ل‌ده‌جووبو
ئه‌وه‌ی‌ ده‌نگی‌ خۆمی‌ بگه‌یه‌نمی‌ و بلی‌م‌ ماموستای‌ به‌ریزم‌ ! نیه‌
به‌یتی‌ (گم‌ شد‌ از‌ باغ‌ محبت‌ گل‌ باغ‌ عمری‌) که‌ به‌دوا‌ی‌دا
ده‌فه‌رموویت‌ (به‌حیسانی‌ حورو‌فی‌ ئه‌ب‌ج‌ه‌د‌ نیه‌به‌یتی‌ دوا‌یی‌

هه‌ندی‌ جار‌ نووسین‌ له‌ باریک‌دا‌ ده‌بێ‌ بشێ‌ بێ‌ی‌ بگوتری
(فه‌رمانی‌ ناچارێ‌ی‌ ئیسک‌ قورس‌) . لایه‌نی‌ ناچاریه‌که‌ی
له‌وه‌وه‌ دیت‌ که‌ پێویستی‌ سه‌رشانی‌ نووسه‌ره‌ ، تا‌ ئه‌و‌ پۆژه‌ی
په‌نجه‌کانی‌ له‌ نووسین‌ ده‌که‌ون‌ ، خۆی‌ نه‌دزیته‌وه‌ له‌ ده‌ربیرینی
راستی‌ی‌ شرایه‌وه‌و‌ راست‌ کردنه‌وه‌ی‌ شتی‌ هه‌له‌دارو
سازاندنی‌ شتی‌ ناته‌واو . لایه‌نی‌ ئیسک‌ قورسییه‌که‌شی
ئه‌وه‌یه‌ ، چه‌ندی‌کی‌ نووسین‌ خۆی‌ شیرین‌ بکات‌ دیسانه‌وه‌ که
پووی‌ له‌ په‌خنه‌ گرتن‌ و هه‌له‌ ده‌رخستن‌ و که‌م‌ و کووری‌ بپین‌ بوو
هر‌ ده‌بیته‌وه‌ به‌وینه‌ی‌ ناو‌ ئه‌و‌ ئاوینه‌ عه‌بیده‌ره‌ی‌ که‌ جوانترین
پوخسار‌ تیندا‌ وه‌ك‌ په‌تیاره‌ خۆی‌ ده‌نوینی‌ . من‌ به‌ش‌ به‌حالی
خۆم‌ که‌ به‌سه‌ر‌ نووسینی‌ یه‌کی‌کی‌ دیکه‌دا‌ ده‌چمه‌وه‌ هه‌ستی
نا‌را‌حه‌تی‌ دام‌ ده‌گرێ‌ ، ئنجا‌ کوردی‌ گوتنه‌ی‌ ده‌بێ‌ هه‌ستی
خاوه‌ن‌ ته‌عام‌ چۆن‌ بێ‌ ! له‌ نیوان‌ هان‌ دان‌ و به‌رت‌ك‌ دان‌ه‌وه‌ی
ئهم‌ دوو‌ ما‌که‌ی‌ فه‌رمان‌ و ئیسک‌ قورسییه‌دا‌ چهند‌ شه‌فاعه‌ت
کارێک‌ پووی‌ خامه‌ سه‌ی‌ ده‌که‌نه‌وه‌ : ده‌ست‌ خاوی‌نی‌ ، نیازی
پاک‌ ، ئه‌ده‌بی‌ شیواز .. نووسینی‌ك‌ ئهم‌ مه‌رجانه‌ی‌ پێوه‌ نه‌بێ‌
خوینده‌وه‌ی‌ لێ‌ خه‌ساره‌ ، چ‌ جایی‌ نرخ‌ی‌ وه‌لام‌ دان‌ه‌وه‌ی‌

نه کاته 1373 و نه وهش سالی کوچی دوايي شينځه) راستيه که ي (3198) ده گړيته وه که وا جاري نژيکي 1800 سالي ماوه بي گه يني . ته نريخه که له (گل باغ عمري) دهر ده چي که ده کاته 1373 . به داخه وه ده نگم نه ي گه ييشتي تاکوو وا له سهر پړوي نه م لاپه رپه ده ليم ، به نه ده به وه ، ماموستا دهر هيناني ميژووه که راست و شيرينه به لام له ويادي مهردانه دا نه وه ي سهر پر رشتي کتنيه که ي کردووه به ووردي په نجه ي له جهرگي نيشانه نه کيشاوه .

هه ر له و کتنيه ي (به شي دووه مي يادي مهردان) دا ماموستاي به پيزمان که باسي شينځ نه بي ماويلي ده گيرپته وه به چاکه و دينداري و مه لايه تي ناوي ده بات : دياره ماموستا قسه ي له جيل پيش خوږه وه وهر گرتووه چونکه سهرده مي شينځي ماويلي به بيړي نه ونييه [به پني نووسيني ماموستا له و کتنيه دا شينځ نه بي له (1301 ي ک) مردووه که 100 سال پتري به سهر دا تپه پړيوه] .

ليړه دا ناچارم به دلي نا انا ر امه وه بلنم ، به لنگه ي بي که له بهر هه يه له سهر نه وه ي که شينځي ماويلي بو ماوه يه که له سهره تاي ئيرشادي دا به راسته شه قامي پي نموني و خوا به رستي دا پوييشتووه له وه به ولاوه پړو له دنيا بووه . چونکه به ينيکي ته واويشي له ده وري دنيا دوستيه که ي له کوږي رابواردووه ، له و به ينه دا رايه له ي رهفتاريشي که وتوونه ته پي گوږه ر حاجي مه لا نه سعه دي جه لي و حاجي مه لا عه بدوللای جه لي ، که لي خه به راتي نه و سهرده مي شينځي ماويلي پشتا و پشت بو رږږگاري نيمه هاتو ته خواري ، هه مووشي باسي له دين دهر چووني نه وساي ده گيرپته وه تاکوو باري که ييشته راده يه که بوږيکي نه و رږږگاره بلي :

(ست عشر) ژنيه تي به مه زه بي حيماري
(ابن آدم) نه ماوه سهر ي پان کا وه ماري

له مانه ش چاو پوښي بکه ين خو ناشي شايه دي ي حاجي قادر و کاره ساتي به يني نه و شينځي ماويلي به لاوه بنين ! حاجي قادر هه روا له خوږايي و به ربه يار نه ي گوته :

شينځ ده لي باري رپاشانم جده و ناکا نه گهر
کيوي کاروخ بي گوتم صهد (بارک الله) که ر (نه بي)

وه يا له نه سته مبوله وه به کوږي يان راده که يه ني :

له ده وري (که ر نه بي) تا ده وري (کاي کوږي)
له گوږي گا نووستو وون زور حايغه بو شير
شيعره برنده کاني حاجي قادريش بو وه هاي له شينځ
نه بي کرد فهرمانی کوشتنی حاجي قادر به مريده کاني
بسپيري ، نه وانيش راپسينه کوشتنی ده شيانکوشته نه گهر
فه قی و موسته عيدو خه لقيني له وده مه دا حازر بوون چه پاره ي
حاجيان نه دا بايه ، نه م راستيانه هي نه سه لاندن نين . که
بين پازي بين به ده نگوباسي دينداری ي شينځي ماويلي ده بي
هم ميژوو به درو بخه ينه وه هم حاجي قادريش نه وه نده نرم
بکه ينه وه که ره واي کوشتن بي ، نه وساش نازانين شيعره کاني
چ لي بکه ين به خوږيان و پرشنگي به هيږي دلسوزي و
رابه رايه تيان له مه يداني نيشتمان په روه ري دا . ماموستا مان
به دلي سافه وه له (سياق التصديق) دا قسه ي نه و که سانه
ده گيرپته وه که شايه دي ي چاکه ي شينځي ماويليان ساز داوه ،
له مه شدا مه يلي فطري بو زور بووني نمونه ي پاكي و چاكي
له مروفدا پي خوش که ره وه ي باوه پ هينان به و شايه دي يانه
بووه .

له چنده جپه که يه کي کتنيه که دا هه له ي چاپ وای کردووه
واتاي وشه بگوږي وه يا فورمي شيعر بشيوي هه نديک له و
هه لانه ليسته ي کوتايي کتنيه که لنيان بي ده نگه وه که نيوه
به يتيکي حاجي مه لا عه بدوللا له لاپه ره 175 ادا ، نووسراوه :
«له جني من بهر شه قی دهم نه و بهر له قی دام»

وشه ي «نه و» له م نيوه به يته دا زياده و له نكي کردووه و
برگه کاني له يازده وه کردووه به دوازه له ده سنووسه کاني لای
خومان که من ديتوومن ديږه شيعري نه م نيوه به يته په يدانيه ،
به هه مه حال سهر له بهري نه وه لانه ي راست نه کراونه وه له ناو
کاني کتنيه که دا وه کوو گوږله زيخي بني خه وړ نمودي نييه و به
نه بوو حيساب ده گري .

له کتنيه سوود به خشه که ي د . کامل البصير (ره خنه
سازي ..) دا که مه يدانيکي به رفره واني نه و باسه ي گرتو ته
به ر ، ده شي خاوه رايان ره خنه ي تيډا دهر بين هه ريه که به پني
بوچووني خو ي ، من ليړه دا له سهر خال و نيويکي ده نووسم
نه ويش نه که به گياني ره خنه لي گرتن به لکوو به نيازي خزمه تي

کتیبه که خوی و فکری ناو کتیبه که ش .

خاله که خزمه تی کتیبه که دهکات چونکه هه له یه کی چاپ و سه هوکی په له کردنی تیدا چاره سه دهکات : له په راویزی ژماره (32) ی لاپه ره (39) هیما بو نایه تی (22) ی سووره تی (الشعراء) کراوه . راستیه که ی نه و هینده ی به ناوی نایه تی (22) نووسراوه بریتییه له نایه تی (4) نایه ت ، هه له (224) هه تا (227) ی کوتایی نه و سووره ته :

نایه تی (224) «الشعراء يتبعهم الغاؤون» .

نایه تی (225) «الم تر انهم في كل واد يهيمون» .

نایه تی (226) «وانهم يقولون ما لا يفعلون» .

نایه تی (227) «إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات وذكروا الله كثيرا و انتصروا من بعد ما ظلموا وسيعلم الذين ظلموا ای منقلب ينقلبون» .

دیاره ژماره (22) ی په راویزه که هه له ی چاپه ، به لام وایی ده چی هیما کردن بو تاکه ژماره سه هووی . نیو خاله که ش تی بینی کردنه له وه ی د . کامل له لاپه ره (40) دا له باره ی نه و پیوانانه ی قورئان له و نایه تانه دا بو هه لسه نگاندنی هه ستیاره کانی داناوه و ده لی :

پیوانه ی یه که م : له جه ماوه ری شاعیره خراپه کانه وه هه له پنجراره که قورئانی پیروز به نازناوی (الغاؤون) وه صفیان دهکات ، واته : نه وانه ی پیشه یان رابواردن و له خشته بردنی خه لقه .

له م قسه یه واده رده که وی که مه به س له (غاؤون) نه و که سانه ن که شوین شاعیره خراپه کان ده که ون و هه نه و دواکه و تتوانه شن راده بوین و خه لقی له خشته ده بن . وهک ده زانین (غاوی) خوی له خشته بردراوه چونکه به واتای (ضال) دیت . له (مختار الصحاح) داده لی : (غوی : ألفی الضلال والخیة . غوی فهو غاو ، و اغواه غیره فهو غوی) . هه رچی شاعیره کانه یه کسه ر باسی له خشته بردنی خه لقیان نه کراوه به لام له ری نه و (غاؤون) هه به ته نویل ده بنه (له خشته به ر) .

له باره ی په خنه ی نه ده بیه وه قسه یه کی کورتم هه یه دواتر بوی دیمه وه .

چاوکی به کتیبه که ی (نه نجومه نی نه دییان) ی نه مین فیه یی به گدا بخشینین : بی گومان لیژنه ی ویزه که له پوری سه به دهسته ی کوردی له کوپی زانیاری عیراق کاریکی مه ردانه ی کردوه به ژيانده وه ی بیره وه ری نه مین فیه یی و نه و شوینه واره تریسه که داره و مه یله و له بیرکراوه ی . کاشکی له و

کاره ی دا لیژنه به نه فیه سیکی دریزتره وه نه مین فیه یی به کورده واری ناساندایه و پتر تیفوه تی و تامه زرویی نه ده ب دویستانی بشکاندایه ، نه ویش به ده رخستنی لایه نی نه زانراو له ژیان و سه رجه می چالاکییه زانستییه نه ده بیه کانی نه م به هره وه ره که وه یی کورد . پیشه کیه کورتیه که ی لیژنه میوانی نووسینی ماموستا ره فیه یی حیلیمیه ، چی ماموستا حیلیمیش نووسیویه تی به حال له میوانه تی ی نه مین فیه یی به کی دهر داوی ، ته نانه ت نازانین (نه کاده می فرانسه) که ی و چون و به چ مونسه به یه ک (ته قریری که مالاتی نه مین فیه یی کردبوو . به پیی ته عبیری ماموستا حیلیم) . نیمه باوه رمان هه یه به شایه دیه که ی ماموستا حیلیم به لام تینوشین بو نه وه ی شاره زاتر بین به بناوان و بنه مای نه و خه به ره ی وه ری ده گرین . به ش به حالی خوم شاره زاییم به نه مین فیه یی چی نه و تو فیه رقی نه کرد ، بگره له په راویزی به رفره وانی که من به ده وری ناوی نه مین فیه یی میدا کیشابوو ، هه له به ر ته نگه به ری ی پیشه کی و ناوه روکی کتیبه که ، نا له و په راویزه کمیک ویک هاتنه وه پرووی دا .. بی گومان نه مین فیه یی که لیک زلتیه له رانواندنی نه م کتیبه هه ر نه بی له به ر دوو سه به ب : یه که میان هه ژاری ی کتیبه که . دووه میان له و پرووه وه که به ره می نووسراو چه ندیکی بیی به شیکه له نه نباری زه خیره ی نووسره که ی ، ته نانه ت سه رله به ری به ره می نووسه رو زاناو هونه رکار به رافه کردن و به سه ره وه نانش هه ر ناتوانی (هه موو) به هره ی خاوه نه که ی به ده سته وه بدات . نه نجا که من بیم نه مین فیه یی بناسم له ری نه و کتیبه وه که چه ند پارچه هه له سستیکی زانراو بیستراوی شاعیرانی سه ر به بابانی تیدا کوکراوه ته وه ، پیشه کیه کانیشتی ترووسکه یه ک نا هاویژن بو هیچ لایه نیکی مه زنایه تی نه م مه زنه زانایه ، به ده ست خوم نییه نه ختیک په رگرم ویک ده هیمه وه .. به لی ده زانین بیرکردنه وه له ده رکردنی کتیبه کی نه و توپی له و ساله دا (1920) به لکه ی سوزو په روشی خاوه نیه تی به لام ده بی نه م خالانه ش به چاوه وه بگیری :

1 - نه و ساله ی ده رچوونی کتیبه که به نیسبت نه وسا زورزوو نییه به نیسبت نیستاش زور کون نییه . ده رکه و تنی گیانی کوردا یه تی به نووسینی پتر له چواریه کی سه ده یه ک به ر له و کتیبه خوی نواندبوو . نه وسا (23) سال تیبه ری بوو به سه ر ده رچوونی بوژنامه ی کوردستان له نه سته نبول به ناوه روکی شیعو په خشانه وه .

2 - نه و باری چاپه مه نی که له نه سته نبولدا هه بوو له شوینی

بئى چاھى ۋەك كوردستان پەيدا نە بوو . يەككە ويستباي لە قەلادزەي 1920 كىتەب چاپ بىكات دەبوو خۇي ھەلگوتى بۆ ھەندەران . نمونەي ھەرە جانفیدای كورد لەمەيدانى چاپمەنى دا سەيد حوسەين حوزنى موكرىانيە : دوور لە پووي ئەو ۋەك كە جانەوەر لە ترسى دېندەي گوشت خۆر بېچووي دەگويزىتەو ۋە ۋەيش بە ئاوارەيى مەكىنەي چاپەكەي بەولاتاندا دەگېرا ، ھەزار پەحمەت لەگۆري ..

3 - ژياندنەوہى ناوي ئەديەكانى كورد دەمىك بوو سەرمەشقى دادرابوو ، بەتاييەتى لە شيعەري حاجى قادردا كە نيگاي بە ھەموو كوردستاندا گېرا بوو ، تەنانت لە قەصيدەي (شەھسەواري بە لاغەتى كوردان) دا شاعيرەكانى كۆيەي پشت گوئي خستبوون .

4 - گەليك سەربازي نە ناسراوي بئى ناوونيشان بەدەسنووس كەشكۆلي ۋە ھايات تۆمار كردبوو كە دواتر ئەمىن فەيضى بەگ و تىكرەي كوردش لە بەريان بنووسنەو . مەراقى ئەو خەت خوش و خەت ناخوشانەي بئى ناوونيشان بوو نووسىنەوہى شيعرو خەبەراتى تەفرەقەي سەر بەكورد گەليك كەنجينەي ئەدەبىي ۋە ھەوالى ميژوويى بۆ ئيمە كرد بەزەخيرە . لەو مەراقەشدا نە پەتەماي مال بوون و نە بەتەماي ناو ۋەك كە نووسەرو بلاوكەرەوہى ئەم پوژگارە بەھوي لە چاپدان و بلاوكردەوہو لە مال و ناويش خاوەن پشكن ، ھەزار جار لايان پېروژ بئى .

ئەم تەبىئىيەتە نرخی كىتەبەكە دانا لەنگىنى بەلكوو ۋەك كەمن ھوشم بەنرخی شتان بشكى نرخی پەواي بۆدەنئى : دواي ئەوہى كەتیشكى واقع پوشتايى خستە دەوروپەري كىتەبەكە ھەر ھويەك لەوانەي پريان بۆ دەرجووني خوش كردووە دەر خسترا ئەوسا بەدلى ئارامەوہ دەلەين ئەمىن فەيضى بەگ دەست پيش خەريەكى گيان پاكانەي لەو مەيدانەدا كردووە .

ئەگەر ھەلەي چاپ بەرپرس نەبئى بلەين ھەندىك لەو نمونانەي فەيضى بەگ كردووني بە ناوەرۆكى ئەنجومەن بەئەسل لەنگو نالەبار نووسراونەوہ ناشزانم چۆن بەسەر زىھنى فەيضى بەگدا كشيوتەن . ۋەك دييارە ليژنەش خوي بەراست كردنەوہى ئەو نمونە عەپدراوہ خەريك نەكردووە پەنجەشي بۆرەنە كيشاون . خووتالەو بوو ھەلەيك لەخووە چارەسەر كراوہ ۋەك كە سەرھەتا ناتەواوہەكەي (شەكوای حال) (عارف) كە لە لاپەرە (134) دا نووسراوہ ، لە لاپەرە

(135) دا بەھوي دەقى قەصيدەكە كە لەكتىبي (لەخەوما) ۋە پلگويژ : اوہ ناتەواوہەكەي چار كراوہ . ھەندى جاريش ھەلە ۋەيا ناتەواوي ر شەعەر ، نالى لەرپى شەرەكەي مەلا شىخ كەريم و كاك فاتىحەوہ بەسەر گيراوہتەوہ بەلام لەزور شيعەري دىكەدا ھەلەكان ۋەكوو خويان ماونەتەوہ ھىماشيان بۆ نەكراوہ ۋەك كە لە لاپەرە (80) دا مصرەعەي يەكەمى بەيتى سىيەم لەنگەو بەلەنگى ماوہتەوہ :

«گەر بە ئاۋزەنگى پەراسوى ئەم سەرۆتەوسەر ھەلدەري»

دەبوو بنووسرى :

«گەر بە ئاۋزەنگى پەراسوى ئەمسەرەو سەر ھەلدەري»

راستىيەكەي ھەر لەو لاپەرەدا دەبوو بنووسرى :

«سال دوانزەي مانگ سواري نابمو ..»

چونكە كە نووسراوہ (سال دوانزە مانگ ..) بەيتەكە كيشى تەنبەل بووہ .

بگەريوہ بۆ لاپەرە (85) دەبينى بەيتەكەي نالى نووسراوہ : «تەبىي شكۆفە خەيمەي ھەلداوہ لە ھەر طەرەف»

راستەكەي ئەمەيە :

«تەبىي شكۆفە خەيمەي ھەلدا لە ھەر طەرەف»

پيشترش لە لاپەرە (78) دا ليژنە چەند بەيتىكى خستوتە سەر بەيتەكانى ناوئەنجومەن و يەك دوو ھەلەي تيرا كردوون . نووسيوەتى :

«دەبئى ئەشكى تەراپوزى ئارەزوو ئەي ديدە بشكىنى»

مصرەعەكە لەنگە نەدەزانم چۆن چار دەكرى نە لە واتاشى دەگەم . دواتریش نووسيوەتى :

«پەھابى گەر لە بەندى زولفى يارا گەردنى من»

ئەمەشيان لەنگە ئەگەر نووسراپايە :

«پەھابى گەر لە بەندى زولفى يارا گەردن و شانم»

لەنگىيەكەي نەدەما . بەلام سەير لەو ھدايە ليژنە نيوہى دووہمى ئەم بەيتى لەليستەي (راست كرىنەوہى ھەلەي چاپ) دا چار كردووە كە نووسيوەتى (بەعدە) ھەلەيو

(به عد) راسته نه مهش نپوه به یتکه به هه له یوه :
 «به سه هلی به عده نه زین بازی به حلقه ی نه ژده ها ناکه م»

هه له ی دیکه ش له و بابه ته ده که ونه به رچاو مه به ستمان
 نییه سه ر ژماریان بکه ین . به لام ده بی بلیم فه یضی به گ
 له ژیروی لاپه ره (118) دا به دوا قه صیده که ی شیخ ره زادا
 نووسیوه تی : (بیشمه) (شاوړ) (شیتنه) نه مانه نیسمی دپهاتن
 وه که ده زانین (بیشمه) ناوی دی نییه به لکوو (بی شه مه)
 به واتای بون خوشه و خهلق ده لین (تووتنی بی شه ما) . وشه ی
 (بی) لیره دا له (به) ی فارسییه وه گوراوه . به نووسینی کوردی
 (بیه) ده نووسری . وایی ده چی فه یضی به گ وشه ی
 (بی شه مه - بی شه ما) ی نه بیستنی . لیژنه ش بی لزوم خوی لی
 بی دنگ کردوه .

له لاپه ره (38) دا فه یضی به گ رای خوی له باره ی
 شاعیری تی نالی دهربریوه ده لی «ذه کای نالی ینکار ناکری» .
 لاکین نه ونده ی صنایعی له فطییه ی نیستیعمال کردوه پیاو
 په نگه بلی : شیعری نه ونه تیجه ی عیلم و نپشتیغاله .

لیزه دا مه وادی موناغه شه به ربه ره لایه و هه ویره که ناو
 خاوزه به لام من به کورتی ده لیم : گله ییه کی گوره ناچپته وه
 سه ر فه یضی به گ له وده که قبول نه بوته وه له سه رجه می
 شیعری نالی چونکه نه ونه رته دا شاسواری زانست و
 عه سکه ریبه نه که نه دهب . له لایه کی دیکه شه وه ده توانم بلیم
 سامانی هونه ری و نه دهبی له راده به دهری نالی وه های
 کردوه له چاو هه ژاری و نه داری له راده به دهری کورد خوی
 زهق بنوینی وه که هه ژار جلکی بوشته له به ر بکات پیوه ی دیار
 ده بی دهنه نه گره هاتبايه هه مان که رسته ی (صنایعی له فطییه)
 به به ر شیعری حافظو سلیمان نه وظیفه وه بایه که س لئی به سه ر
 نه ده گرتنه وه . سه یریکی نه ونه نمونانه ش بکه یت که
 (نه نجومه ن ..) له شیعری نالی هه لېزار دوون وه کوو (قوربانی
 توژی ریگه تم - له دوگمه ی سینه - تا قمی مومتازی شاه -
 تافه له که دهره ی نه دا - نه مردم من - ته شریفی
 نه و به هاره ...) نجا نمونه یه که له دوا یه که کانی لاپه ره
 (147, 148, 145) هه موویان شیعری نازکی پاروی ده وله مه ندی
 هونه رکاری شاکارن . هه ندی قه صیده ی نالی که ناخضراون
 به وشه ی سه خت و واتای تیک نا لای و رد و قبول له راستی دا بو
 نه و سه رده مه و بو هه موو سه رده میک سه رمه شقی هونه رو
 نه دهبن ، به دهبست و قه له می ره نگین و هیژای نه بی

نه خشه کیش ناکرین . له نووسینی دیکه مدا کوتوومه یه که
 له هونه ره به رزه کانی نالی نه ویه که توانیوه تی وشه ی سه خت و
 سه رکیش رام بکات بو ناو ترنجوکی شیعر وه که ده لی :
 برق البصر له به ر به رق و ته له ثلوثی له نالی
 خسف القمر له نیشراقی قیامه تی جه مالی

وه یا که ده لی :

طبعی نالی تونده نیمرو یابه نه شنه ی نیم نیگاه
 مه سستی په حراحو مه ی و راحو قوراحو قه رقه فه

(کوردی) ش له لای خوییه وه وه های کردوه که کوتووه تی :
 «له ویش ثبوتی ده عوییه یاراسته یا درو»

به لام (کوردی) که ده لی «باعیثی عومیانی به صهر»
 عه ره بییه کی کورتی هیناوه چونکه وشه ی (عمیان) به واتای
 (عمی ، کویری) نه هاتوه . هه رچند سه یری هه موو
 قامووسیکم نه کردوه به لام و ابزانم ناشکرایه (عمیان) ریژه ی
 کوی (اعمی) یه .

نالی شاعیری به هره یه نه که راهاتن ، به لگه ش زوړن
 یه کیکیان نه ویه که نالی له شیعردا ناراییشتی وه ها به کار هیناوه
 گرفت وله قی و هه ناسه سواری تییدا نه بی ، له زوړ شوینیشدا
 خه یالی وه ها ته نکي راو کردوه هه ر ده لئی خه ریکه به ناو داوه
 شیعره کانی دا دهر بازبی :

به نه شنه ی سستی یو مه سستی وه ها مه ستور و مه خموره
 نه زانم خه و له چاو ته دایه یا چاو ته له خه و دایه
 لیزه دا چاوی مادی و خه ی مه وهوم تیکه له به یه کدی
 بوون ، له خوړاییش نه و تیکه له بوونه په یدا نه بوه : وشه کانی
 (سستی ، مه سستی ، مه ستور ، مه خمور) ریگه یان بو خوش
 کردوه . دوو وشه ی (مه ستور ، مه خمور) یش تیکه له
 به یه کدی بوونه ته وه چونکه هه رچند یه کیان کوردیه و نه وی
 دیکه یان عه ره بییه ، هه ردوویان له عینی دوو واتا به شدارن :

مه ستور سه رخوش ، داپوشراو

مه خمور سه رخوشی داپوشراو - له دهمار هه
 نیتر حه زده که یت (مه ستور) هکه (سه رخوش) بی و
 (مه خمور) ه که ش (داپوشراو) بی حه زیش ده که ی باریان
 بگوړه ، یان هه ردوویان به هه رد و اتاوه بو ته نکید بن یارمه تی
 تیکه له بوونی ماده و هه مه که ده دات ..

هەر لاهم غه زه له ی که ئەم به یته ی تیدایه فیه یی به گ به یته ی دوا یینی وها نووسیوه :

له دوری تو به ی خورشیدی پرته و به خشی شه و گه ردا ن که نالی و له حالاتی محاقی ماهی نه و دایه

ئەم وشه یه ی (دووری) سه ره تای به یته که بو ته ته پکه ی نه دییان و نه مدیت به کیکه ی پنه ی نه بو بیت . وشه که (دهور) ه نه ک (دوور) به رینووسی کون هەر دووکیان (دور) ده نووسران . نه گه ر نالی له و خورشیده پرته و به خشه دوور بایه نه ده که و ته حال ته ی (محاق) به لکوو ده بوو به (بدر) به لاهم چونکه له شه ودا وها لینی نزیک بو ته و که پیشتر گو تبووی :

«هه ناسه م زولفه که ی لاداو مه یلنکی نه کرد چاوی»

حه قیه ته ی بلی له حالاتی محاقی ماهی نه و دام . وشه ی (نه و - نوئی) لیره دا به ته نها خوی نرخی قه صیده یه کی سه رکه و تووی هه یه . ئەم وشه یه به کیکه له وانه ی کاری نه فسووناوی ده که ن : وه ک ده زانین حال ته ی (محاق) له نیوان کوتایی مانگ و سه ری مانگدا ده بی . نه گه ر محاقه که به ر کوتایی مانگ بخری هی پیر بوون و به سه ر چوونی مانگ نه گه ر هی (ماهی نه و - مانگی نوئی) بی هی فراژی بوون و گه شه ی مانگه که به ، دیاره لیره دا نالی که به یاره که ی گه ییشتوو ده بی له محاقی (مانگی نوئی) ی به ره و گه شه کردن بی . سه یری ئەم نوکته نه فسووناوییه چه ند به لووس و لیک و بی گرفت و گری ، هینده ی هه ناسه ی ئارام ، دیت و ده جیت تا نه وه ی چاوو هو شی نه دیبانی به سه ردا ده کشیت و هه سته ی بی نا که ن . ئایا نه مه (صناعی له فظییه) به یان هونری ته ژاوی زگماکی سروشت زاده ؟

له ریزه کوتاری (چه پکنک له گولزاری نالی) دا ئەم غه زه لاهم شی کردو ته وه و گو توومه سه ره له به ری به یته کان باسی ته جره به یه کی سه رده می که نجایه تی نالی ده گپنه وه که به شه و چو ته پاریزی دوسته که ی .. نجا نه گه ر فیه یی به گ به چاکی له واتای به یته کان ورد بووبایه وه هه لبه ت رایه کی به دلدا ده هات له باره ی خاوه نه که یه وه جودابی له و (صناعی له فظییه) نه وسا ده شی نووسی (له دهوری تو ..)

لیژنه ناوناوه له چه ندو چو نی نمونه شیعی رایه کی ناو کتیه که رایه کی خوی ده رده بری وه ک که له په راویزی لاپه ره (130) دا (داری سه نگدل) به سه ر (یاری سه نگدل) ته رجیح ده دات ،

به مه شدا کاریکی باشی کردووه ، به لاهم داخه که م له زور به ی نه و شوینانه ی لی به ده نگ هاتنی دهوی لیژنه بی ده نگه . لیره دا من رینووسی ناو کتیه که و شیوه ی چاپ کراوی وشه کانی ده که م به شایه دی بیرو پای خوم ناشزانم نه و هه لانه ی له کتیه که دان چه ندیان هی چاپن و چه ندیان نه سلین ، ناشزانم راده ی ده سکاری لیژنه له رینووسی کتیه که چه نده چونکه ناشکرایه فیه یی به گ رینووسی وه کوو هی ناو کتیه که ی به کار نه هیناوه .

نوسخه ی کتیه که ی 1920 م لانییه به راوردی . بکه م له گه ل هی 1983 . له گه ل نه مه شدا ده بی و توویژ له گه ل نه و شیوه رینووسه بی که کتیه که ی بی چاپ کراوه ته وه .

له ئاست بیرو پای لیژنه دا تی بیی ده رده برم له گه ل ریزو سپاسیشم بوی :

له لاپه ره (23,22) ی کتیه که دا لیژنه چه ند رایه کی ده بریوه جی هه لسه نگاندن . له پیشه وه ده لی نالی له (1215 ک - 1800 ز) هاتو ته دنیا . ره نگه ئەم قسه یه راست بی به لاهم هیچ به لگی له گه لدا نییه ، له که سیش مه علوم نه کراوه چو ناو چو نی نه و ساله بووه زاد سالی نالی . وه ختی خوی من له (چه پکنک ..) له باره ی سالی بوون و مردنی نالییه وه دواوم ، دواتر کاک فاتحیش به دریزی له مه سه له که ی نووسیوه . عه لی موقبیل و به دوا نه ویشدا هی دیکه ده لین نالی له 1797 هاتو ته دنیا . وه ک کاک فاتح ده لی ئەم ساله یان له به راورد هه له یه که ی عه لی موقبیل وه هاتوو که (1215 ی ک) ی به رانه بر (1797 ی ز) داناوه . به هه مه حال سالی له دایک بوونی نالی وها به راشکاوی نه 1800 ونه 1797 و نه هیچی دیکه شی به متانه وه بو ده ست نیشان ناگری ، هه ر نه بی پیویسته سه یره کیک و هیا پرسه کیک (علامه تعجب ، علامه استفهام) بخری ته سه ر نه و ساله ی بو له دایک بوونی داده ندری . به لای منه وه چه ندیکی له سنووری لواندا بوونی نالی پیش 1800 بکه وینه وه چاکتر ده گونجی له گه ل نه و راستیه ی که نالی له حوکمرانی (عبدالرحمان) پاشادا ده سته کرد به هه لبه سته کوردی .

عه بدو پرده حمان پاشا یه که م نه میری کورد بوو بییری له کوردایه تی کرده وه و گیانی کوردایه تی له دهوری نه ودا شیعی عزو ضی کوردی له بابان و سه ره له به ری کوردستانی عیراق و ئیراندا داهینا . من له نووسینی دیکه مدا به دریزی ئەم راستیه م باس کردووه ، لیژنه ش له په راویزی لاپه ره (23) ی (نه نجومه ن ...) دا بی نه وه ی هینا بولیک دانه وه ی که س بکات ده لی «بنیات نانی شاری سلیمانی (له 1784 ز) و بوونی میرنشینی

بابان پال پیه نه ریکی به هیز بوون بو ته قینه وهی به هره ی شاعیری [شاعیری تی] (نالی) . راستی نه م باره رامیاری و نابووری و کومه لایه تی به نوی به بووه که نه ی هیشتووه نه م به هره یه ووشك بیتووه . دوا به دوا ی خویشیا ده سته یی شاعیری مه زن و گه وره ی بی که یاندووه وه کوو (سالم) و (کوردی) و (مه حوی) و (حاجی قادری کوپی) ... هتد .

نه م قسانه ی لیژنه بایه خدارن به لام که له به ریان هه یه و هه لسه نگاندن هه لده گرن :

۱ - له سالی (1784) هوه تا نه و سالی نالی که ییشته ته مه نی شاعیری تی به لای که مه وه ۳۰ سالیکی بردووه . ئنجا نه گه ر په یدا بوونی سلیمانی خو ی له خو ی دا کاریگر بووبی ده بوو به ر له نالی شاعیری دیکه په یدا بووبن شیعی عروزی کوردی به وننه وه .

ب - باری کومه لایه تی و نابووری ی بابان له و سالانه دا که نالی تیاندان بوو به شاعیر وه ها له بارو نارام و تیرو ته ژری نه بوو له چاو سالانی دیکه دا که تازه به تازه سلیمانی تیدا بنیات نرابوو .

ج - له کوردستانی عیراق و ئیراندا به ر له بنیات نانی سلیمانی شاری دیکه هه بوون ، ته نانه ت (سنه) میرنشین و گه وره تریش بوو له سلیمانی ، باری نابووریشیان له هی سلیمانی نه و سا به ره ژیرتر نه بوو که چی شیعی عه روزییان په یدا نه کرد .

هو ی هه ره گرنگی له په یدا بوونی شیعی عه روزی کوردی له کوردستانی عیراق و ئیراندا نه وه بوو که عه بدو پر حمان پاشا دهستی دایه کوردایه تی نه ویش له وه دا قه رزداری شو رشی فره نسه بوو .. سه رنج بگرن له به یته که ی عه لی به رده شانی که پپی ده گو تر ی (به ی تی عه بدو پر حمان پاشا) چ نا گریکی گیانی کوردایه تی تیدا یه . عه لی له و ده مه دا له باره گای عه بدو پر حمان پاشادا شایه ر بووه بو یه وه ها هه سستی بزوو تووه ده نا به ی تی دیکه ی زورن که چی کوردایه تییان تیدا دیار نییه . که به رسین نه دی بوچی نالی یه که سه ر ده سستی نه دایه کوردایه تی وه که عه لی به رده شانی کردی ؟ . ده لئین نالی له باره گای عه بدو پر حمان پاشادا نه ژیاوه وه کوو که عه لی تیدا ده ژیا . بو نالی و براده رانی نه وه نده مو مکن بوو که له ئیلهامی کورد په ره ری عه بدو پر حمان پاشاوه به ره وه هه لبه سستی کوردی رو ییشتن . ته نانه ت نالی که بو ی ریک که وت دو سستی سلیمان پاشا وه حمه د

پاشا بی (تافه له ک ده وره ی نه دا) و (نه م تاقمه مو متازه ی) هونی وه . له ده وره ی عه بدو پر حمان پاشادا نالی و سالم تازه میرد مندال بوون وله سالی مردنی عه بدو پر حمان پاشا (1228ک) ته مه نیان (13) سالی یی بووه [به پپی نه وه ی له 1215 به وه له د بووبن] . هاو رپییه تی و به یه که وه ژبیان هو یه کی زیده زیده کاریگره : له ملیونی یه کیک نییه بی رابه ر خود به سه ر به ره و بیریکی نویوه بر وا . ده بیینی میلیه تیک بو ما وه ی هه زار سال له سه ر با وه ریک ده ژیت ئنجا یه کیک ی به هره مه ندو دلگه رم وقسه پاراو له باریکی به پر شتدا ده م له بیریکی نوی ده بزوی و هه زاران هه زاری بو به ده نگ دیت و دوا ی ده که ون . وه ها ده بی خه لق شه یدا ی شه خسییه تی رابه ره که یان ده بن هه رچه ند نا په سه ندو خو په رستیش بی وه که مریده کانی (حسن الصباح) به برو هه لته کاندنی رابه ره که یان خو یان له شاخی هه لده داشت .. ئیستاکه ش شه یدا ی نه وتویی پری دنیا یه ن . نه م باسه زوری به به ره وه یه پیویست نییه پتری به دوو بکه وین :

لیژنه ده لی سالم و کوردی به دوا نالی و به پیره یی کردن له وه وه بوونه شاعیری کوردی هون . به پپی نه و ته رجه مه حاله ی لیژنه خو ی بو سالم و نالی په سه ند کردووه سالم و نالی له هه مان سالی (1800ز) به وه له د بوون . له وه وه به سه رنج دان و ئاکام له واقعیه وه وه رگرتن ده رفه ت نامینی ، وه یا یه کجار ته سک ده بیته وه ، بگو تر ی سالم به دوا نالی دا شیعی کوردی گو تووه . نه م راستییه له پرو یه کی دیکه ی واقعیه وه مه حکه متر ده بی که نالی زاده ی (خاک و خول) ی شاره زووره ، ئنجا چ بلین باری نابووری و کومه لایه تی ی سلیمانی هانده ر بووبی بو پشکو وتی غونجه ی شیعی کوردی [وه که که لیژنه بو ی چوو] ، چ بلین رابه رایه تی عه بدو پر حمان پاشا له گیانی کوردایه تی به دوا به ربا بوونی شو رشی فره نسه نه وه هانده ره بووبی [وه که من بو ی ده چم] نالی پپی نا کری بووبیته رابه ری شاعیریکی وه که سالم که خو ی خه لقی سلیمانی و له بابانه کان نزیکتر بووه . به پپی ته مه ن نالی و سالم ویکرا ده که نه پایه ی شاعیریته ، ئیتر بو ده بی سالم به دیار نالییه وه بوه سستی تا له ده شت و ده ر بی ده گات و ده چپته عومریکه وه ده ست بدا بو (مستعدی) له خو یندنی شارستان و به ئیلهامی شارستانه تی سلیمانی وه یا رابه رایه تی پاشما وه ی گیانی کوردایه تی عه بدو پر حمان پاشا به هره ی شاعیری تی که شه بکات ئنجا سالم لینه وه فیری شیعی کوردی بی ؟ چ شارستانه تی هانده ر بیت و چ رابه رایه تی که ی عه بدو پر حمان

پاشا ، سالم لیوهی نزیکتره و زووتر چه شه خوری ده بی . راستی مه سه له نه وهیه سالم ونالی پیش و پاش ناخرین و به که س ناگری ئیسپاتی ماموستایه تی و سوخته یه تی بو نه م و نه و بکات . مصطفی به گی کوردی به پنی ته رجه مه نامه که ی ناو (نه نجومه ..) که لیژنه دای ناوه ، وهیا په سه ندی کردوه ، به (12) سال له وان گچکه تر بووه . دوازه سال جوداوازی ی ته من له سه ره تاکانی ژياندا بایی پیویست ده کات بو هه لنانی پلیکانه ی سره ی یه که م و دووم . که مصطفی به گ ده سالی بووه نه وان له بیست سال تیپه پریان کردوه . به م پییه ده شی مصطفی به گ به شوین نه واندا هاتی . حاجی قادریش که کوردی پیش نالی ده خاته وه و ده لی :

نه و که نوشی شه رابه که ی تالی
نالی له م عه صره دا بووه تالی

مه به سستی نه وه نییه بلی نالی به دوا کوردی دا بوته شاعیر به لکوو مه به سستی پایه ی شاعیره ته . به لام وه ها ده زانم نه مه یش هر رایه که له سیاقی شیعردا هاتوه نک به هه می توژینه وهیه . حاجی قادر له که لیک به یته دا به نالی هه لگوتوه و پییه وه دیاره چ پایه یه کی لی ده نی .

لیژنه سالی مه رگی نالیشی بی لیکولینه وه و دوو دی ده ست نیشان کردوه ، له وه شدا قسه ی له خوی به پیشه وه ، که بی به لکه (1856) ی بومه رگی نالی دیاری کردوه ، دووباره ده کاته وه .

سالی مه رگی نالی وه که هی له دایک بوونی سوپرگوم نییه : ده بوو لیژنه سه ریک له پیشه که ی شه رهی ماموستا مه لا که ریم و (چه پکیک ..) خوار بکاته وه ، هه ر نه بی له واندا لیکدانه وهیه که کراوه .. به ودوایی یه ش ماموستا (حه مه بوړ - به پنی ته عبیری خوی) ده سنووسنکی دوزیه وه و گوتاریکی له سه ر بلاو کرده وه گومان ناهیلی له وه دا نالی دوا 1288 مردوه که دوا 1872 (ده گریته وه . (چه پک ...)) و شه رحه که ی ماموستا مه لکه ریم و گوتاره که ی ماموستا حه مه هه لیان ده گرت دوو قسه یان له باره وه بکری هه ر نه بی بو بوچاندنه وه یان . به پنی نه م سه رچاوانه نالی به ر له (1872) نه مردوه ، شیعره کانیشی شایه دن که زوړ پر بووه و ته مه نی 58 ساله جینگه ی بو ناکاته وه .

لیژنه له لاهه ر (23) دا ده لی ده م شاعیره که ورهیه له پاش سالی 1840 ز به ناچاری شاری سلیمانی به جی هیشتوه . لیژنه

پیمان نالی بوچی ده بی ناواره بوونی دوا 1840 ز بی ، تیشمان ناگه یه نی (ناچاری) یه که چیه . وامن له وه کاله تی نه و وه لامی نه و دوو پرسپاره ده ده مه وه :

سالی (1840) له وه وه دینه پیش لیکدانه وه ی لیژنه چونکه مه علوممه له سالی (1254 ک) که ده که وینه به رانپر (1838 - 1839) له سلیمانی بووه : به پنی نه وه ی له وساله دا (تافه له که ده وره ی نه دا) ی له لاواندنه وه ی سلیمان پاشا و پیروزیایی نه حمه د پاشای باباندا گوتوه ، دیاره له سلیمانی بووه . چونکه دواتریش له قه صیده ی (نه م تاقمه مومتازه) دا مه دحی سپای نه حمه د پاشا ده کات ده بی له (1840) یش جاری له سلیمانی مایی .

ناچارییه که ش له وه وه دیت که نالی له پاش تیک چوونی میرنشینی بابان ، له ترسی سته می تورکه عوسمانلییه کان بوی ده رچوه . به راستی نه م (ناچاری) یه لزوم به ناوه ینانی سالی (1840) نا هیلی چونکه وه (تحصیل حاصل) ه که رمانی حاکمایه تی بابان ده که وینه دوا ی سه ره تای حوکی نه حمه د پاشا . تی ناگم لیژنه ، یان نه و نه نداهه ی له بری لیژنه پیشه که ی نووسیوه ، بوچی وه های په سه ند کرد که به وشه ی (ناچاری) ساله که ی (1840) هه لوه شینینه وه ؟ . چ ده بوو بی کوتیایه دوا ی رمانی حاکمایه تی بابان نالی به ناچاری ناواره بوو ، بی نه وه ی پیویست به ناوبردنی (1840) بکات ؟ . ساله که ی رمانی بابان له هه ندی نووسیندا که یه که له وان پیشه که ی شه رهی ماموستا مه لکه ریم و کاک فاتحه ، (1264 ک) ی بو ده ست نیشان کراوه که ده وه ستنیه به رانپر به (1847 - 1848) . به لام به پنی نه وه ی که عبدالباقی العمری له پیروزیایی نه جیب پاشای والی به غدا به بوته ی زال بوونی به سه ر باباندا نیوه به یتی (بسدید رایک فتحت بابانها) ی کردوته میژووی نه و زال بوونه ده بی له (1845) بابان تیک چوویی .

به لای باوه ری منه وه نالی له کژه حه جی سالی 1261 وهیا 1260 به ناسایی بو حه ج چوه به لگه ش بو نه م ساله له لیکدانه وه و پیدایستی حال و اتای هه ندی شیعی نالییه وه ده رده ست ده کری :

۱ - هیچ به لکه ی سه لیتندراو نییه نه م ساله به درو بخاته وه .
ب - نه گه ر نالی له کاتی داگیرکردنی سلیمانی له لایه ن تورکه وه جاری له سلیمانی بوویی له ترسان هه رای کردبی ، زه حمت دواتر بویری بری گه رانه وه له سالم بکات . به لام نه گه ر له وده مه دا چوویی بو حه ج جینی خوینه تی نه و پر سه بکات چونکه

پیشتر ته جره به ی حوکی تورکی له سلیمانی نه بووه تا بزانی
نایا له وانه یه تییدا بجه وینه وه ؟ یان نا ؟ .

ج - سه رنج له موناجاته کانی پئی حه ج و قه صیده ی (ته ی
ساکینی ریاضی مه دینه ی مونه ووه ره) و قه صیده ی (وه ی که پرو
زه ردی مه دینه ..) بگره هه ست به وه ناکه یت نالی ناواره و
لی قه و ماوه ، به تاییه تی قه صیده که ی دواین (وه ی که پرو
زه رد ..) پیوه ی دیواره که نالی عوزری به جی هیشتنی مه ککه و
مه دینه به وه دا ده هینیه وه که ده لی (من که بازی دیده بازم نه ک
شه واره ی دهسته موم) . بازی دیده باز [بازی چاوپرکی که ر]
هی لی قه و ماوی نییه .

ئه م چه ند بره شیعره توندو به رزه ی له یه که م سه فهری
حه جی دا گوتوون که جاری ته ننگانه ی نه که بیستوه تی . دوا ی
جی هیشتنی حیجاز به ره و مال خه به ری تی شکانی بابانی
وه رگرتوو و ماوه ته وه .. به ینیکی زوری بی ده جی ده که ریته وه
بوچه ج . ئه م جاره یان له قه صیده ی (ته ی تازه جه وان) دا
ناواری پیوه دیواره که ده لی :

«موبدیکه که هه م گردشی ده وانی سوپهرم»

هه موو به یته کانی دیکه شی دادو بپویه له ده ست پیری و
بی وه زعی و لی قه و ماوی ..

ئه م بو چوونه ریک دیت له گه ل نه حوالی مه علومی نالی :
ئه گه ر نالی له 1280 بوچه ج چوو بیت و دوا ی سه فهری ئه و
میرنشینی بابان تیک درابیت جی خویه تی پاش چه ند سالان
پرس به سالم بکات بوگه ر . چونکه له خوی به گومانه نایا
دوو چاری چی ده بی له سلیمانی . شایه دیه که ی (خودزکو) که
ده لی له سالی (1853ز) نه حمه د خان له پارس پیی گوتم بجه شام
نالی ببینم ، به چاکی جی خوی ده کاته وه له م لیکدانه وه یه دا .
له 1845 تا 1853 (8) سالان ده گریته وه ئه مه ش مه و دایه کی
ئه و تویه هه م نالی تییدا سه غله ت بووبی هه م پرسیش بکا بو
که رانه وه : سالم له خو پایی جه وایی نامه ی نالی بو شام په وان
ناکات ، دیاره له و ده مه ی که نالی کاغه زی بو سالم نووسیوه له
شام بووه ، شجا له که یه وه هاتوو بو شام ده خلی به سه ر
سه رته ی ناواره بوونیه وه نییه ..

له په راویزی لاپه ره (32) لیژنه وشه ی (هه لبه سته ر) ی به
واتای (ناظم) به کار هیناوه . هه رچه ند جو ره قیاسینک
له داپشتی به کار هاتوو ، دیسان له به ر زه قی ی وشه که چاو
لیی هه لده به زیته وه . جگه له مه هوی دیکه ی پیزمانی هه یه

داپشته که ده خاته خانه ی پیزپه ر (شان) :

به زوری کاری کوردی دوو جو ره ناوی کارا (اسم
فاعل) ی لی هه لده سته ی . به نمونه : خواردن ، کردن ، بردن ،
کوشتن تا قی ده که یه وه ده گوتری :

نان خور	نان خواردو
هه له که ر	هه له کردو
بار به ر	بار بردو
کورده کوژ	کورده کوشتو

هه رچی کاری (به ستن ، په ستن ، په رستن) و یه ک
دوانیکی دیکه ش پیژه ی به رانه ر (نان خور ، بار به ر) یان نییه
چونکه له مضارع دا هه موو کاره که دیته وه و ده گوتری
(ده به ستم ، ده په ستم ، ده په رستم) . که چی له فیعله کانی
دیکه دا ده گوتری (ده خوم ده که م ، ده به م ، ده کوژم) . ئه م
شیوه کورت کراویه ده بیته هوی په یدا بوونی دوو جو ره ناوی
کارا له و فیعلانه دا .

ئجا که گوتمان (هه لبه سته ر) وه ک ئه وه یه گوتبیتمان
(تی کرده ر) له جیاتی (تی که ر) وه یا (نان خوارده ر) له جیاتی
(نان خور) .. هتد . له به ر ئه مه وه ها به راست ده زانم له و
کارانه ی که مضارع یان کورت نابیته وه پیژه ی (خواردو ،
کردو ، گوتو ..) به کار بیت و بگوتری (هه لبه سته و - نه ک
هه لبه سته ر) . که ویستمان پیژه ی کارای لیکدراویان لی
وه رگرین بلین :

خوا په رست
به ر به ست
قتوو په ست

ده نا تووشی (خوا په رسته ر ، به ر به سته ر ، هه لبه سته ر ...)
دیین .

لیژنه له لاپه ره (64) دا به شیوه یه کی گشتی (بو
سه یرکردنی راهه ی هه لبه سته کانی نالی) خوینه ر هه واله ی
لیکدانه وه ی ماموستا مه لا عه بدولکه ریم و کاک فاتیح ده کات ،
له وه شدا کاغه زی سه ی بو ئه و لیکدانه وه یه ئیمزا ده کا .
ده زانین که س نه هاتوو سه رله به ری دیوانی نالی شه رح بکات
وه ک ئه و دوو به پیژه کردوویانه ، خویشم چهن دی گرفتیم بووبی
له راهه کردنی به یتیکی نالی په نا ده به مه وه به ر ئه و کتییه ،
خزمه ته که شیان به ئه ده بی کوردی له لای هه مووه در زانیکه وه
جینگه ی سهاس و منه تباری و به که وه گرتته . به لام له گه ل
ئه وه شدا ، ته وای هه ر بو خوایه . وا لیزه دا چه ند نمونه یه ک

دههينمه وه له و به يتانه ي كه رافه يان له وكتييه دا پيويستي به مشتومال هه يه له لاپه ره (352) دا ئه م به يته سه ير بکه :

وه ره تا عاله مي قهلبت نيشان دهم
که و فقهري غينايه مردني ژين

له شه رحدا (عاله مي قهلب) به عاله مي دل و خوشه ويستي
ليک دراوه ته وه و هيجي تر ، که چي ئه م عاله مي قهلب هه راي
ناوه ته وه له به ر زور واتايي :
عاله مي قهلب - عاله مي دل
عاله مي قهلب - عاله مي چروک «قهلب»
عاله مي قهلب - عاله مي وه رگه راو (وه رگه پان)
هه رسي جوړيش له گه ل (فه قري غينايه مردني ژين) پيکن .
له به يتي دواي ئه مياندا کتييه که وشه ي (تيدا) ي هه ليزاردوه ،
له په راويژدا ده لي چه ند نوسخه يه ک (تيا) يان نووسپوه ،
ئه مه شيان راسته چونکه (تيدا) به يته که وه ها ته نبل ده کا
به لاي له نگييه وه ي ده بات :

تيدا ئومميدو بيم و گريه و و سوژ
تيا ئومميدو بيم و گريه و و سوژ

ناشکرايه (تيا) شيره خوري به يته که يه . نالي به يتي
داخوازي ي کيش و موسيqa (تيا) و (تيدا) ي به کار هيناوه وه ک
له م دوو نمونه يه ي خواره ودا دياره :
به چه يي په رچه مي يو پرچي سيا
هه ر ده لي مانگه شه وه کولي تيا
به عني رياضي ره وضه که تيدا به چه نده مي
مشکين ده بي باکا کولي غيلمان و زولفي حور
له لاپه ره (340) دا سه ره تاي (مه دحي تاقي مومتازي شاه)
که ده لي :

ئه م تاقي مومتازه که و ا خاصه يي شاهن
ناشووبي دلي مه مله که ت و قهلبی سوپاهن

له رافه يدا نووسراوه (تيکراي پارچه شيعره که و
ئه که يه ني هه له يه ..) له راستي دا به يته که شاکار که بوخوي :
1- ئه م تاقي مومتازه ناشووبي دلي مه مله که تن . ئنجا ئه گه ر
مه مله که ته که سلیماني بي ناشووبه که هي خوش ويستن و
پيوه شه يدا بوونه . ئه گه ر مه مله که تي دوژمن بي دياره

ناشووب چ ده که يه ني .

2- ئه م تاقي مومتازه قهلبی سوپاهن . جاران له سپادا
مه يمه نه و مه يسه ره و قهلب هه بوو . ئه م تاقي مومتازه قهلبه که ن که
جه رگه و کوله که ي سپان و به ده وي سه رکرده وه ده وسته ن .
3- ئه م تاقي مومتازه ناشووبي قهلبی سوپاهن . لي ره دا قهلبی
سوپاه هي له شکري دوژمنه .

نالي به مه هار ته له حد به ده ره که يه وه هاتوه بو
(مه مله که ت) وشه ي (دل) ي اضافه کردوه بو (سپاه) يش
وشه ي (قهلب) ي ضافه کردوه چونکه له زار اوه ي
عه سکه ري دا (قهلب) به کار هاتوه هه رچه ند له واتادا هه ر
ده کاته وه (دل) به م دوو وشه يه ي (دل ، قهلب) عه سکه ري و
مه دهنی گرتوته وه که ئه وانيش له دوو وشه ي (مه مله که ت ،
سوپاه) دا ده ر ده که ون .
له لاپه ره (342) به يتي ژيره وه هه يه :

صه حرا به ته جه للی ده که نه وادی ي ئه يمه ن
قامت شه جه رو مه ظه ري ئه لطافي ئيلاهن

له ئاستي وشه ي ئه لطافدا هه ر ئه وه نده نووسراوه که
له هه ندي نوسخه دا وشه ي (انوار) هاتوه . ئيمه ئه گه ر
مه هار هتي نالي بکه ينه سه ر پشک له و دوو وشه يه دا بي گومان
(انوار) ئه سلبيه ئه ويش له به ر هوپه کی زيده بنجي : (انوار)
ريزه کوي دوو وشه يه : (نور - به واتاي پووناکی) و (نور منه وه
به واتاي غونچه) . ئنجا که واتاي (نور - پووناکی) لي
وه ريگرين ، بو (ته جه للی) ده چي ته وه که ده زانين له قورئاندا
باس کراوه نوري خوا له دره ختيکه وه ته جه للی کردبوو . ئه گه ر
واتاي (نور - غونچه) ي لي وه ريگرين ، بو دره خت ده چي ته وه .
وشه ي (ئه لطاف) به يته که پووت ده کاته وه له و سامان و
ئاراييште ي وشه ي (ئه نوار) پيکی ده هيني چونکه ئه و
(استخدام) هي لي ده ستيني ته وه ، وه ک بزانم ئيستيخدا مه کاني
نالي بي ما نه ندن و قياسي ناكري له جيناس و ته ورييه و ئه و جوړه
هونه رانه .

بکه ريينه وه بو لاپه ره (257) سه يريکی رافه ي به يتي
خواره وه بکه ين :

ده س به ندي يانه دين و ده چن سه روو ناره وهن
صاحيب کولاهو ساپه روو به رگن وه کوو ملوک

له واتای (دهس به نديپانه) دا شهرحه كه (دهست گرتنی هله پركن) ی په سهند كړدووه ، به لام واتايه كي ديكه ی هه يه (دهس به ستروانه) يه كه وه صفی نينسانی به ستر او دهكات . نالی به م وشه يه وه صفی دره خته كان له دوو پووه وه دهكات : يه كيان نه وه يه كه دين و دهچن به شنه ی باو دهستی يه كديان گرتووه وه كوو پيزی شایي . به لام نه و دره ختانه (دهست به ستروانه) دين و دهچن چونكه درهخت به زهويه وه داکوتراوه و به ستر اوته وه . جان پول سارتر له وه صفی په رژيني باغدا شتيكي وه كه نه مه ی نالی گوتووه ، له عره بي دا خویندو وه ته وه دهلی : كانت اشجار السياج حركة خضراء كبيرة مسمرة . واته (دره خته كانی په رژين جووله يه كي سه وزي گه وړه ی داکوتراو بوون) .

له لاپهړه (440) به يتيك نووسراوه :

دنیا بپوه به تاووه و صحره به ژيله مو
دنیا دهلین كه ناگره ماری سه مهنده ره

له پراويزدا نيشارهت هه يه بو نه وه ی كه له هندی نوسخه دا له جياتی (دنیا) كه ی سهره تاي نيوه به يتي دووم وشه ی (دهريا) نووسراوه ، نه مه شيان جني خويه تي چونكه دووباره كړنه وه ی دنيا له وشوینه دا بي لزووه ، دهرياش ده بپته ته واو كړی دنيا به صحره و دريا به وه نه وندهش گهرمه له و پوژده و هكوو ناگری لي هاتووه . (دهريا دهروونی ناگره ، ماری سه مهنده ره) .

له ناست وشه ی (سه مهنده) دا نيشانه يه كي پرسهك (؟) داندراوه يانی واتاي ناديباره . نه م وشه يه (سمندر ، سمندل) ی هاتووه . وشه يه كي نه فسانه يی به به و ماره دهلین گویا له ناو ناگردا ده ژيت . له طافه ته كه شی به وه دا خهست ده بی كه ماری سه مهنده له ناوی به حرده بژيت دياره به حره كه هيند گهرمه له گهرمای وشكايي تپه پ كړدووه وه كه ده شينين له به يته كه دا صحره ژيله مويه و دريا ناگره ، ناگريش له ژيله مو گهرمتره .

له لاپهړه (489) دا به يتي ژيره وه هه يه :

له صه دجی كلکی نوستر گپيه نه رضی مه هله كه هينشا
به می فه جی عه ميقي نالی هه ر بی قه عرو هپايانه

وشه ی (نال) له شهرحي به يته كه دا هه ر نه وهنده جيگه يه ی بو كراوه ته وه كه ده لي (كه چی هينشا دهريای شيني پيگای دووری ...) به و پييه واتاكي به په نگی (شين) ليك در اوته وه .

نه م وشه يه (نال) نييه (آل - نال) ی عه رهبیه كه به واتاي (سهراب) ديت . هه ر نه م و و يه شه مناسبي سه حراو به حربي چونكه سه راب ديارده ی . هه حرايه و هكوو ناويش خوی ده نوینی .

كه ييشتنی كلکی وشتریش به زهوی ، وه كه بزنام ، كينايه يه له مردن چونكه ودها زانراوه كلکی وشتر له بيخ بوونيش دا ناگاته زهوی . ننجا ده مي نيته وه وشتر بمری و بكه ويته سه رته نيشت چونكه به زيندووه تيش هال ناداته وه .

پني ناوی چی ديكه نمونه ی نه و توپی به ينه وه ، مرازيشم له و سه رنج راكيشانه نه وه يه بليم حه واله كړدنې خوينه ر له لايه ن ليژنه وه بو نه م شهرحه نابيته به لگه ی ته واوی و بي كه له بهری ی شهرحه كه ، دياره پيزی ليژنه بو شه خسی ماموستا مه لا كه ريم كه ماموستای هه موو نيته مانانه سه نه دی سه ی بي نيمزا كړدوون . پيشی تي ده چی كه نه وهنده ی شهرحه كه به ده ستیپه وه داوه ، به لای نووسه ری پيشه كيه كه وه ، نه و په ری واتاي شيعره كانی نالی بي : ننجامن ده مه وی بليم جاري به كه س نه كراوه بگاته بني ده ریاو نه و په ری ناسوی واتا كانی نالی . توپژينه وه يه كي به راوردی بكری له نيوان شيعری نالی و هی شاعیری زمانه كانی ديكه له تاكه مه يدانی (استخدام) دا مه علوم ده بی نالی جوړيكي استخدام به كار هيناوه گه ليك به ولای مه به ستی وشه كه وه يه و به خه يالی زاناکانی به يان و به ديعدا نه هاتووه . وشه و ته عبیری وه های هه يه له چه قی دائيره وه چه ند تير به ری ده كا بو نامانجی جودا جودا ، هه ر به رپوه كينايه و ته وريپه و جيناس ده پيكي و سه ر له نوی استخدام له و فنوونه وه هه لده ستينيته وه هه مووشی به لووسی و بي گرفت .. به لام له گه ل نه مه شدا كه شهرحه كه پيوستی به ته واو كړدن هه يه و زور خوی له قهره ی نه و استخدامانه نه داوه هه ر ده ليم كه س نييه له وانه ی شيعری نالی ده خویننه وه قهرزداري شهرحه كه وه يا محتاجی نه بن

به لگه شم له وهدا بهر له هه موو کهس خومم که وا گه لیک پپوهی سوود مه ند بووم . ماوه ته وه بلیم پپووسته له پووی وه فاکاری بو حه قیقه ت و به نیازی حورمه ت گرتنی میژوو ناشکرا بی که به شیکی گرنکی شهرحی دیوانه که مالی حه لالی سه ربازی نه ناسراو ، کاک محه مدی مه لا که ریمه : له وساله ی 1976 دا من له کوپی زانیاری کورد وه کیل سه روک بووم و ئاگادارم کاکه حه مه چون هه فته هاو مانگه ها خه ریکی توژینه وه و پرسین و گردو کوپی بوو بو ئه م کتیه . هه ر له بیرمه پوژیکیان دوی ده رچوونی کتیه که ، که هه ر خوی سه ره رشتی له چاپ دانی کرد ، به په رو شه وه گوئی ، به دره نگه وه زانیوه تی (بوریا) واتای حه سیری هه یه ، ئه گه ر زووتر ئه مه ی زانی بایه ، له شهرحی (پیشه که ی پان و دریزی بو پیا خزمه ت ده کات) دا ئیشاره تی ده کرد که (بوپیا) به پینووی کون ده شبووه (بوریا - بووریا) به واتای حه سیر .. شاللا به م قسه یه شم که سم نه ره نجانده بی چونکه کوپو براو باوک هه میشه به شیر ی یه ک بیشه دانراون .

دواین قسه م ماوه له باره ی ئه نجومه نه وه : خوا خیری بنووسی ، هه له یه کی خومی بو راست کردمه وه . من وام ده زانی شیخ رهزا گوئیوه تی :

«خوی کرد به نیره تورک و لیمی خوری کیم بلیر سزی»
که چی له ئه نجومه ندا ده رکوت که راستی به یته که ئه مه یه :
«خوی کرد به نیره تورک و گوئی کیم بلیر سزی»
من له هیجه دووبرگه م بو به یته که زیاد کردبوو . ئه م ما ده بی بشلیم من دیتوومه نووسراوه (خوی کرد به تورک و لیمی خوری کیم بلیر سزی) به حه رکه شی ته واوه . دیاره من هه ردووشیوه م لی تیکه ل بوون .

له زه مینه ی هه له ی خومدا : ماموستا جه میل پوژ به یانی به ته له فون پپی گوتم له نووسینیکمدا گوئیومه وشه ی (ناش) له (ناشیانه) دا به واتای هیلکه یه که چی فره نگه کانی فارسی هه مووی ده لین (ناش) به واتای تهیره . زورم سپاس کرد بو ئه م په رو شه ی ، به لام قسه یه کیش بو دز بکه م :

له و باوه ره دام که دیتوومه له کتییکی فارسی نوی ، له وانه ی توژینه وه ی زاناکانی ئه وروپا له باره ی زمانه کونه کانی ئیرانه وه باس ده کهن ، (ناش) له کوندا به هیلکه گوئراوه ، ته نانه ت که ئه مه م خوینده وه به بیرمدا هات وشه ی (ناش) نزیکه

له (هیک) ی کوردی و (egg) ی ئینگلیزی . گه رامه وه بو ئه و کتیه فارسیانه ی له بهر ده ستمدان . ته نها سییانم لی چه نگ که وتن 1 - کارنامک اردشیر بابکان 2 - فرهنگ ایران باستان 3 - مزدیسنا و ادب پارسی .. چه ند کتییکی دیکه ی وه ک ئه مانه م هه ن ، له گوینه گوینی که لوپه لی ناو مال و پاخستن و هه لگرتنه وه ی رایه خ که وتونه ته قوژینی ئه وتوو به ئاسانی نایان دوزمه وه . له نیوان ئه و سی کتیه شدا ته نها فره نگ ایران باستان له باره ی وشه ی (اش) وه ده ویت و ده لی به واتای خواردنه و له بنه رته دا له (ad) ی سانسکریتی وه رگیراوه و خوی سه رچاوه ی (eat) ی ئینگلیزی و (essen) ی ئه لمانییه ، له وپیشه یه وه چه ند وشه یه ک ماوه ته وه وه ک : کرگس که بریتییه له دووکه رت ، یه که میان (که هرکه) به واتای تهیر ، دوه میان (ئاسه) به واتای خواردن و ده بیته (تهیر خور) . وشه ی (ناشتا) - به واتای خورین ، کوردیش ده لی (له ناشتا) ئه ویش له (نا) ی نه فیو (اس) ی خواردنه وه هاتوو ده بیته (نه خور ، بی خواردن) . هه روه ها وشه ی (ئه سه پست) به واتای (خوراکی ئه سپ) که ئیستا یونجه ی بی ده لین و له سوریا نی بوته (به سه پستا) و عه رب کردویه تیه (فصافص) . فره نگه کانی فارسی وه کوو (برهان قاطع) و هی نوی تریش ئاگیان له و ته رزه توژینه وانه نییه چونکه کاتیک ئه وان ده رده چون جاری زاناکانی ئه وروپا نه که وتبوونه سه ر لیکولینه وه له میژووی کونی پوژ هه لات ، به دره نگه وه ش نووسینه کانیان به ناو ولاتانی پوژ هه لاتدا بلو بوونه وه . به هه مه حال ئه و سی کتیه به لای ئه ودا ناچن که ناش به واتای تهیری . ئنجا ده شی من وشه که م له کتییکی ئه وتویی دا دیتبیت ده نا ده بی به سه هوو له جیاتی (مرغ) چاوم (تخم مرغ) ی خویندبیته وه چونکه وه ک (فروید) ده لی زور جارن مروف شتیک ده بیینی وه یا ده بییی به و جوړه له دلدا پپی خوشه ..

ماموستا جه میل پوژ به یانی هه ر له و ته له فونه دا نیمچه هه له یه کی دیکه شمی بوم باس کرد که من له گوئاری (دساتیر) دا پرسته ی (راهر از چاه بدانیم) م به (ریگه له زیندان بناسینه وه) ته رجه مه کردوو له جیاتی (ریگه له چال بناسینه وه) . هه رچه ند (چاه) به واتای زیندانیش دیت به لام لی ره دا به چیرانه تی (راه - ریگه) دیاره مه به ست له (چاه) قورت و چاله . سپاسم بو ماموستا .